

Гловюк І. В.,
доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінального процесу
Національного університету
«Одеська юридична академія»

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ДОТРИМАННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ У ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ

Стаття присвячена дослідженню проблем дотримання права на захист у досудовому розслідуванні. На основі аналізу практики ЄСПЛ, положень КПК, судової практики доведено, що невручення слідчим або прокурором, що здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування, копії клопотання про продовження строку досудового розслідування підозрюваному та його захиснику є порушенням права на захист, засади розумності строків і змагальності сторін, свободи в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості.

Ключові слова: захист, змагальність, прокурор, строк досудового розслідування, клопотання.

Статья посвящена исследованию проблем соблюдения права на защиту в досудебном расследовании. На основе анализа практики ЕСПЧ, положений УПК, судебной практики доказано, что невручение следователем или прокурором, осуществляющим надзор за соблюдением законов при производстве досудебного расследования, копии ходатайства о продлении срока досудебного расследования подозреваемому и его защитнику является нарушением права на защиту, принципов разумности сроков и состязательности сторон, свободы в представлении ими суда своих доказательств и в доказывании перед судом их убедительности.

Ключевые слова: защита, состязательность, прокурор, срок досудебного расследования, ходатайство.

Міжнародні стандарти справедливого судочинства в якості необхідної складової справедливого судового розгляду передбачають право кожного обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення захищати себе особисто чи використувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або – за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника – одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимага-

ють інтереси правосуддя (ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод). Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) постійно підкреслює, що право на захист особи, що обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, гарантоване п. 3(с) ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, становить одну з головних підвалин справедливого судового розгляду. Суд підкреслює, що хоча право кожної особи, обвинувачуваної у вчиненні кримінально-

го правопорушення, на ефективний захист адвокатом, офіційно призначеним, в разі такої необхідності, не є абсолютним, воно становить одну з головних підвалин справедливого судового розгляду (див. «Кромбах проти Франції» (*Krombach v. France*), № 29731/96, п. 89, ECHR2001–11) [1, 2]. Ці стандарти відображаються у кримінальному процесуальному законодавстві України, у тому числі на рівні узагальнюючої засади забезпечення права на захист (ст. 63 Конституції України, ст. 20 КПК України), а відповідний напрям кримінально-процесуальної діяльності являє собою функцію захисту. Функція захисту у кримінальному провадженні ґрунтовно досліджена у різних її аспектах у наукових працях Н. М. Бакаянкової, А. М. Бірюкової, Н. В. Борзих, С. Ю. Бутенко, Т. В. Варфоломєєвої, Є. І. Виборнової, Т. Б. Вільник, Н. Г. Габлей, І. Ю. Гловацького, В. Г. Гончаренка, О. М. Дроздова, Я. П. Зейкана, С. О. Ковальчука, Т. В. Корчевої, О. Ю. Костюченко, О. П. Кучинської, О. Ю. Ланя, Т. В. Лукашкіної, О. В. Малахової, М. Г. Моторигіної, Н. М. Обрізан, О. В. Острогляда, М. А. Погорецького, М. М. Погорецького, Д. В. Пономаренка, В. О. Попелюшка, Є. В. Смирнова, О. С. Старенького, Л. Я. Стрельбицької, Г. К. Тетерятник, Ю. В. Хоматова, Р. А. Чайки, М. І. Чворткіна, Н. П. Черняк, О. Г. Шило, М. Є. Шумила, О. Г. Яновської та ін. Разом з тим на практиці постійно виникають питання оцінки процесуальних порушень з боку сторони обвинувачення як таких, що пов'язані з порушенням права на захист. Одним з таких є недотримання слідчим, прокурором обов'язку вручити копію клопотання про продовження строку досудового розслідування підозрюваному та його захиснику не пізніше ніж за п'ять днів до дня подання клопотання прокурору, що уповноважений на розгляд цього питання. Саме тому метою статті є оцінка процесуальних наслідків недотримання слідчим, прокурором цього обов'язку у контексті дотримання засади забезпечення права на захист у кримінальному провадженні.

Відповідно до ст. 295 КПК України при ініціюванні продовження строку досудового розслідування слідчий, прокурор повинні вручити копію клопотання підозрюваному та його захиснику не пізніше ніж за п'ять днів до дня подання клопотання прокурору, що уповноважений на розгляд питання про продовження строку досудового розслідування. Разом з тим КПК ані у цій статті, ані у інших прямо не визначає процесуальні санкції за невиконання цього обов'язку, що ставить під сумнів дієвість механізму забезпечення права сторони захисту отримати копію такого клопотання. У зв'язку з цим виникає питання, чи можливо розглядати невручення слідчим або прокурором, що здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення цього досудового розслідування, копії клопотання підозрюваному та його захиснику не пізніше ніж за п'ять днів до дня подання клопотання прокурору, що уповноважений на розгляд питання про продовження строку досудового розслідування, як порушення права на захист. Контекстно слід підкреслити недолік формулювання ч. 3 та 4 ст. 295 КПК, адже відповідне клопотання розглядається не прокурором, а керівником органу прокуратури, який відповідно до п. 9 ст. 3 КПК є окремим учасником кримінального провадження.

Функція захисту у кримінальному провадженні являє собою обумовлений завданнями кримінального провадження напрям діяльності підозрюваного, обвинуваченого (підсудного), засудженого, виправданого, особи, щодо якої ведеться провадження із застосуванням примусових заходів медичного або виховного характеру, їх законних представників і захисників, спрямований на: заперечення законності та обґрунтованості кримінального переслідування; виявлення обставин, що спростовують підозру, виправдовують обвинуваченого (підсудного), виключають або пом'якшують його відповідальність, пом'якшують покарання та інші наслідки засудження особи; на охорону особистих і майнових

прав; на сприяння застосуванню інституту реабілітації; а також недопущення порушень та необґрунтованих обмежень прав і свобод при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження, що реалізується за допомогою кримінально-процесуальних засобів у формі, регламентованій кримінальним процесуальним законодавством. Право підозрюваного, обвинуваченого, виправданого, засудженого на захист у літературі тлумачиться як сукупність процесуальних прав, які надані підозрюваному, обвинуваченому чи засудженому, виправданому, та завдяки яким вони отримують можливість захищатися від обвинувачення чи підозри, відстоювати свою непричетність, домагатися пом'якшення відповідальності всіма передбаченими законом способами; право на захист також полягає у дотриманні органами досудового слідства, прокурором і судом усієї процедури розслідування та судового розгляду справи [3, с. 65]; як сукупність наданих йому законом правомочностей для спростування підозри або обвинувачення, пом'якшення покарання, а також захисту своїх особистих інтересів [4, с. 108]; воно включає як право захищатися від підозри і обвинувачення, так і право захищати свої особисті та майнові інтереси [5, с. 94]. Ключовим у цих визначеннях є вказівка на можливість відстоювання також законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, виправданого, засудженого у контексті саме права на захист.

Розглянемо, як невручення слідчим або прокурором, що здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення цього досудового розслідування, копії такого клопотання підозрюваному та його захиснику не пізніше ніж за п'ять днів до дня подання клопотання пов'язане із функцією захисту та правом на захист підозрюваного. Відповідно до ч. 3 ст. 295 КПК підозрюваний, його захисник мають право до подання клопотання про продовження строку досудового розслідування подати слідчому

або прокурору, який ініціює це питання, письмові заперечення, які обов'язково долучаються до клопотання і разом з ним подаються прокурору, уповноваженому на його розгляд. При неврученні копії такого клопотання підозрюваний, його захисник позбавляються можливості реалізувати це право. Відповідно, підозрюваний, його захисник позбавляються можливості: а) вказати на неефективність діяльності слідчого, прокурора, які протягом відведеного законом строку не змогли всебічно, повно дослідити обставини кримінального провадження, а також прийняти необхідні процесуальні рішення; б) вказати на недоліки форми і змісту клопотання про продовження строку досудового розслідування; в) вказати на недотримання слідчим, прокурором вимог ст. 28 КПК при вчиненні процесуальних дій та прийнятті процесуальних рішень. Відповідно, законний інтерес сторони захисту у доведенні до відома керівника органу прокуратури цих обставин не реалізується. Тим самим, можна вказати на комплекс потенційно можливих порушень і права на захист, і права на встановлення обґрунтованості будь-якого висунутого кримінального обвинувачення протягом розумного строку (ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод). Більше того, продовження строків досудового розслідування може спричинити необхідність зміни тактики захисту.

Може виникнути питання, як наведене порушення впливає на заперечення законності та обґрунтованості кримінального переслідування як основи кримінально-процесуальної функції захисту. Як видається, тут є кореляційний зв'язок, адже продовження строку досудового розслідування є умовою (необхідною, хоча і не єдиною) правомірності проведення стороною обвинувачення подальших процесуальних дій, у тому числі слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) щодо доказування причетності підозрюваного до вчинення кримінального правопорушення.

Таким чином, заперечення законності та обґрунтованості продовження строку досудового розслідування може розглядатися як прояв заперечення законності та обґрунтованості кримінального переслідування у контексті встановлення обставин, які входять до предмета доказування, та формування меж доказування. Крім того, продовження строку досудового розслідування є умовою (необхідною, хоча і не єдиною) правомірності застосування заходів забезпечення кримінального провадження, у тому числі й запобіжних заходів, заперечення чого є проявом такого напрямку функції захисту, як недопущення порушень та необґрунтованих обмежень прав і свобод при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження.

Ця проблема має бути досліджена і у контексті змагальності кримінального провадження, адже кримінальне провадження здійснюється на основі змагальності, що передбачає самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими КПК. Сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених КПК. Тобто, змагальність має бути забезпечена, наскільки це можливо, і при розгляді питання про продовження строку досудового розслідування (звичайно, з урахуванням того, що навіть розгляд цього питання здійснюється учасником зі сторони обвинувачення, що вже ставить під сумнів забезпечення цієї засади кримінального провадження; при цьому відсутність можливості подання скарги слідчому судді на постанову про продовження строків досудового слідства істотно обмежує права зацікавлених осіб на використання судового контролю при проведенні досудового слідства [6]). Європейський суд з прав людини неодноразово зазначав, що рівноправ-

ність сторін є невід'ємною рисою справедливого судового розгляду. Цей принцип вимагає, щоб кожній стороні була надана розумна можливість представити свої доводи по справі в таких умовах, які не ставлять її в суттєво невігідне становище по відношенню до протилежної сторони. Рівноправність сторін вимагає встановлення справедливого балансу між сторонами [7, с. 21]. Ключовим для концепції справедливого розгляду справи як у цивільному, так і кримінальному провадженні є те, щоб скажник не був позбавлений можливості ефективно представляти свою справу в суді та мав змогу нарівні з протилежною стороною користуватися правами, передбаченими принципом рівності сторін (див. рішення у справі «Стіл та Морріс проти Сполученого Королівства» (*Steel and Morris v. the United Kingdom*), заява № 68416/01, п. 59, ECHR2005II). Принцип рівності сторін вимагає «справедливого балансу між сторонами», і кожній стороні має бути надано відповідну можливість для представлення своєї справи в умовах, що не ставлять її у суттєво невігідне становище порівняно з її опонентом (див. рішення від 26 травня 2009 року у справі «Бацаніна проти Росії» (*Batsanina v. Russia*), заява № 3932/02, § 22) [8]. При неврученні слідчим або прокурором, що здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення цього досудового розслідування, копії клопотання підозрюваному та його захиснику не пізніше ніж за п'ять днів до дня подання клопотання прокурору, що уповноважений на розгляд питання про продовження строку досудового розслідування, вимоги щодо «справедливого балансу між сторонами» ніяк не дотримуються, що свідчить також про порушення засади змагальності сторін та свободи в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості.

Цікавим і таким, що має практичне значення, є питання щодо наслідків невручення слідчим або прокурором, що здійснює нагляд за додержанням зако-

нів під час проведення цього досудового розслідування, копії такого клопотання підозрюваному та його захиснику. У КПК вони, як зазначалося вище, чітко не прописані. Проте у судовій практиці розглядалися скарги на постанови про продовження строків досудового розслідування. Наприклад, у підготовчому судовому засіданні захисник обвинуваченої ОСОБА_1, адвокат ОСОБА_2 надав скаргу на постанову прокурора про продовження строку досудового розслідування від 17.06.2016, вказавши, що 07.07.2016 ним отримано інформацію про проведення підготовчого судового засідання 18.07.2016 за обвинувальним актом відносно ОСОБА_1. 21.06.2016 поштовим зв'язком з Новокаховської місцевої прокуратури ним отримано супровідний лист та постанову керівника Новокаховської місцевої прокуратури від 17.06.2016 про продовження строку досудового розслідування у кримінальному провадженні № 12015230070002626 відносно ОСОБА_1 за ст. 185 ч. 2 КК України до трьох місяців, тобто до 17.07.2016, проте в порушення ст. 295 КПК України, ні він, ні його підзахисна ОСОБА_1 клопотання слідчого про продовження строку досудового розслідування не отримували. Внаслідок чого їм не надано можливості подати слідчому або прокурору, який ініціює це питання, письмові заперечення, які обов'язково долучаються до клопотання і разом з ним подаються прокурору, уповноваженому на його розгляд, в яких вони хотіли звернути увагу керівника Новокаховської місцевої прокуратури на: недопустимість доказів якими обґрунтована підозра, а саме на незаконність отримання відеозаписів та невідповідність вимогам чинного законодавства акта інвентаризації, недоведеність наявності підстав, передбачених ч. 1 ст. 296 цього Кодексу, а також що відсутні достатні підстави вважати, що сталася подія кримінального правопорушення, яка дала підстави для повідомлення про підозру, неправильно обчислені строки досудово-

го розслідування. Таким чином, керівник місцевої прокуратури, приймаючи постанову від 17.06.2016 про продовження строку досудового розслідування, не пересвідчився у тому, що стороні захисту у передбачені строки було надане відповідне клопотання про продовження строків слідства та чи було воно надане взагалі, чим порушено ст.ст. 9, 20, 295 КПК України і право на захист ОСОБА_1. 04.07.2016 він та його підзахисна ОСОБА_1 були запрошені до Новокаховської місцевої прокуратури для виконання вимог ст. 290 КПК України. Під час ознайомлення з матеріалами кримінального провадження ним було виявлено клопотання слідчого від 17.06.2016 про продовження строків досудового розслідування і наголошено на порушенні ст. 295 КПК України, про що зазначено у протоколі від 04.07.2016 про надання доступу до матеріалів досудового розслідування, але відповіді не було. Просив суд поновити строк на оскарження рішення прокурора про продовження строків досудового розслідування, постанову від 17.06.2016 про продовження строку досудового розслідування у кримінальному провадженні № 12015230070002626 відносно ОСОБА_1 за ст. 185 ч. 2 КК України до трьох місяців, тобто до 17.07.2016 скасувати як незаконну. Суд вказав: «Враховуючи те, що рішення про продовження строків досудового розслідування у кримінальному провадженні № 12015230070002626 по обвинуваченню ОСОБА_1 у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 185 КК України, керівником Новокаховської місцевої прокуратури від 17.06.2016 прийнято із порушенням ст. 295 КПК України, без направлення клопотання про продовження строків досудового розслідування ОСОБА_1 та її захиснику не пізніше ніж за п'ять днів до дня подання клопотання прокурору, не надано можливості підозрюваній та її захиснику подати заперечення стосовно клопотання, та прийнято рішення в день надходження клопотан-

ня про продовження строків досудового розслідування, чим порушено право ОСОБА_1 на захист, тому вказана постанова є незаконною та підлягає скасуванню. Виходячи з того, що захиснику ОСОБА_1 про існування постанови про продовження строків досудового розслідування від 17.06.2016 стало відомо після закінчення досудового розслідування 04.07.2016, тому суд вважає, що строк для подачі вказаної скарги ним пропущений з поважних причин і він підлягає поновленню. Суд поновив захиснику обвинуваченої ОСОБА_1 адвокату ОСОБА_2 строк на оскарження постанови керівника Новокаховської місцевої прокуратури про продовження строків досудового розслідування від 17.06.2016; скаргу на постанову прокурора про продовження строку досудового розслідування від 17.06.2016 задовольнив; визнав незаконною та скасував постанову керівника Новокаховської місцевої прокуратури ОСОБА_3 про продовження строків досудового розслідування від 17.06.2016 у кримінальному провадженні № 12015230070002626 відносно ОСОБА_1 за ст. 185 ч. 2 КК України до трьох місяців [9]. Аналогічні по суті рішення були прийняті і іншими судами [10, 11]. Більше того, у силу незаконності постанови про продовження строку досудового розслідування у кримінальному провадженні, суд зазначив, що обвинувальний акт, який був складений в межах цього строку, є таким, що не відповідає вимогам Кримінального процесуального кодексу України, і, скасувавши постанову про продовження строку досудового розслідування в даному кримінальному провадженні, обвинувальний акт повернув прокурору, як такий, що не відповідає вимогам КПК України [11]. Вважаємо, що у наведених прикладах захисниками було обрано вірну та ефективну тактику захисту щодо реагування на невручення слід-

чим або прокурором, що здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення цього досудового розслідування, копії такого клопотання підозрюваному та його захиснику, оскільки такі дії є порушенням права на захист та, відповідно, повинні тягнути за собою кримінально-процесуальні санкції у вигляді скасування прийнятого процесуального рішення. До наведеного вище можна лише додати, що у судовому розгляді, якщо він буде мати місце, захисник має заявити клопотання про визнання недопустимими усіх доказів, зібраних після продовження строку досудового розслідування у разі невручення або несвоєчасного вручення слідчим або прокурором, що здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення цього досудового розслідування, копії такого клопотання підозрюваному та його захиснику.

Таким чином, невручення слідчим або прокурором, що здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення цього досудового розслідування, копії клопотання про продовження строку досудового розслідування підозрюваному та його захиснику є порушенням права на захист, засади розумності строків і змагальності сторін та свободи в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості, оскільки сторона захисту у такому випадку знаходиться у суттєво невідгданому становищі порівняно з її опонентом. Невручення слідчим або прокурором, що здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення цього досудового розслідування, копії такого клопотання підозрюваному та його захиснику повинне тягнути за собою кримінально-процесуальні санкції у вигляді скасування прийнятого процесуального рішення та визнання недопустимими усіх доказів, зібраних після такого продовження строку досудового розслідування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Леонід Лазаренко проти України» від 28 жовтня 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_688 (п. 49).
2. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Яременко проти України» від 12 червня 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_405 (п. 85).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук. – практ. комент. / відп. ред.: С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко. – Харків: Одиссей, 2013. – 1104 с.
4. Кримінальний процес: підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. – Харків: Право, 2013. – 824 с.
5. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року / за ред. О. А. Банчука, Р. О. Куйбіди, М. І. Хавронюка. – Харків: Фактор, 2013. – 1072 с.
6. Гринюк В. А. Реализация судебного контроля за соблюдением разумных сроков в уголовном процессе Украины / В. А. Гринюк // Администратор суда. – 2013. – № 2. – С. 25–27.
7. Право на справедливое судебное разбирательство – статья 6 Конвенции – уголовно-правовой аспект. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_criminal_RUS.pdf.
8. Рішення Європейського суду з прав людини «Волошин проти України» від 10 жовтня 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: old.minjust.gov.ua/file/35582.
9. Ухвала Новокаховського міського суду Херсонської області від 18 липня 2016 р. (Справа № 661/1949/16-к). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/59002233>.
10. Ухвала Очаківського міськрайонного суду Миколаївської області від 22 червня 2016 р. (Справа № 483/2999/14-к). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/58543311>.
11. Ухвала Іллічівського міського суду Одеської області від 17 березня 2016 р. (Справа № 501/5018/15-к). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56507576>.

Gloviuk I. Some issues concerning observance of the right to defense at pre-trial proceedings

The article is devoted to the analysis of issues of observance of the right to defense at pre-trial proceedings. On the basis of analysis of ECHR practice, provisions of Criminal Procedural Code of Ukraine, judicial practice, it is proved that not serving a copy of motion to extend time limits of pre-trial investigation on suspect and his defense counsel by investigator or prosecutor who supervises the compliance with law in the course of the pre-trial investigation is a violation of right to defense, principle of reasonable time and adversary and freedom to present their evidence to the court and prove the preponderance of evidence before the court as in that case defense finds itself at a disadvantage compared to prosecution.

Not serving a copy of the motion on suspect and his defense council by investigator or prosecutor who supervises the compliance with law in the course of the pre-trial investigation should bring criminal sanctions with it in the form of repealing the decision and to declare all pieces of evidence inadmissible that were collected after extending time limits of a pre-trial investigation. Extending the limits of a pre-trial investigation may require changing the defense tactics.

It is stated that during a trial defense counsel should make a motion for declaring all pieces of evidence inadmissible that were collected after extending time limits of a pre-trial investigation in case of not serving or delayed serving a copy of the motion on suspect and his defense counsel by investigator or prosecutor who supervises the compliance with law in the course of the pre-trial investigation.

Keywords: defense, adversary, prosecutor, time limits of pre-trial investigation, motion.

Стаття надійшла до редакції журналу 25.05.2017 р.